

SZILÁGYI LÁSZLÓ

Azt hittük, szabadság – az iskolák államosításának akcióterve

Nyíregyháza, 1948

Egy demokratikus és független Magyarországon sokan reménykedtek 1947-ig, miközben „minden gyorsan, ütemesen, lélegzetelállító pontossággal és ugyanakkor különös egyhangúsággal, monotonul következett be¹ – írta Márai Sándor.

Három tényező fonódott össze és futott egymással párhuzamos, majd keresztező szálon keresztül egészen a végpontig, nemcsak az iskolák, hanem az egész társadalom államosításáig: a Magyar Kommunista Párt által egyre erőszakosabban uralt politikai tér, a társadalom, különösen a gerincét alkotó középosztály bizonytalansága és megújulásvágya, valamint az egyházak változó erősségű rezisztenciája. A három tényező közül az első volt a primátus: a szovjet hadsereg jelenléte által meghatározott, „szabadság”-ként köszönő, de szabadságától teljesen megfosztott korszak forgatókönyve kész volt, s azt minél gyorsabban és taktikusan kellett megvalósítani az MKP-nak.

A Kálmánházáról induló – a II. világháború utáni változásokat üdvözlő, az első magyarországi földosztásról 1945-ben diadalmasan beszámoló – költő, Rákos Sándor, az egykori református tanyasi tanító fia évtizedekkel később mindezt így fogalmazta meg: „két terror között olajág/botorul azt hittük szabadság/pedig már újabb despoták/főszerepeit osztogatták” (*Kortárs sírfelirata*).

Az alábbiakban ennek a „vakságnak”, „botorságnak”, a „különös egyhangúságnak”, az egyházi iskolák államosítása gyors és erőszakos megvalósulásának okait és módszerét vesszük szemügyre Szabolcs megyében, a levéltári források és a sajtó segítségével. Látni fogjuk: a folyamat azért lehetett gyors és egyben egyhangú, mert a három tényező, mint az egymásba illeszkedő fogaskerekek, simán és ugyanakkor kegyetlen erővel gyűrték maguk alá a társadalmat.

¹ MÁRAI SÁNDOR: Egy számkivetett magyar író vallomása. I., New York, 1952. In.: A forradalom előérzete. Budapest, 2016. Helikon Kiadó, 51. [MÁRAI, 2016.]

Az átmenet évei Nyíregyházán – értelmiségi töréspontok

Az értelmiség háború utáni változásigényét több tényező motiválta: a családi tragédiák, a háborús veszteségek éppúgy, mint az a morális és politikai kudarc, amivel 1945-ben a régi politikai elitnek szembe kellett néznie: a két világháború közötti kereszténynek és nemzetinek gondolt kurzus bukása – romhalmaz, nélkülözés és száz-ekrek halála. Az oktatásügyben kényszerítő erőt jelentett az a tény, hogy a magyar iskolarendszer – minden érdeme ellenére – sem társadalmi sem regionális szinten nem tudta mérsékelni a különbségeket (tegyük hozzá, azóta sem).

Az 1945 utáni időszak az oktatásban azonnali változást hozott. Az esélyegyenlőség jegyében, de aktuális politikai célokat (pl. tömegképzés, átideologizálás) is szolgálva létrejöttek a nyolc osztályos általános iskolák és ezzel párhuzamosan – az 1945–46-ban kiadott miniszteri rendeletekkel – a gimnáziumok négy osztályossá alakultak át a 14–18 éves tanulók számára. Az iskolák finanszírozása már ekkor sem volt elképzelhető az állam nélkül. Szerepvállalásának mértékéről azonban sokáig, egészen 1948 májusáig nem beszéltek nyíltan, s az egyházi forrásokban is megfigyelhető az államisítással–államosítással kapcsolatos bizonytalanság.

1947. augusztus 1-jén lépett életbe a koalíciós kormány művelődéspolitikai terveze. Szovjet mintára alkották, s ebben szerepelt az állam és egyház viszonyának „rendezése” is. A szovjetrendszer ismeretében nem lehetett kétséges, hogy a „rendezés” mit jelent: gyakorlatilag a hitélet és az egyházak állami kontrollját, akár megsemmisítését, gazdasági önállósága, vagyona, iskolái elvételét. A hitélet évtizedekre visszaszorult a parókiák és templomok falai közé. Ez utóbbi jelenség lehet a felvilágosodástól elinduló hosszabb szekularizációs folyamat, az állam és az egyház szétválasztásának következménye is. Kelet-Közép-Európában azonban viharos gyorsasággal, állami erőszakkal, a társadalom nyílt ellenállása nélkül és mégis számtalan áldozattal, belső személyes és külső intézményes meghasonlással valósult meg. Az elcsalt kékcédulás választások után összeült országgyűlés 1948. június 16-án megszavazta a törvényt (1948. évi XXXIII. törvény) a „nem állami iskolák fenntartásának az állam által való átvétele, az azokkal összefüggő vagyontárgyak állami tulajdonba vétele” tárgyában.

Előre kell bocsátani: az evangélikus iskola és egyház inkább a keserű beletörődés, az együttműködés, illetve a csendes protestálás hangján szólalt meg ekkor, a katolikus iskolát és az egyházat az erőteljesebb tiltakozás és a reménykedő várakozás jellemezte.

Nyíregyháza 1944. október 31-én „szabadult fel”, s november 20-án már meg is kezdődött a tanítás. A korszakot Hadházy Lajos – 1945–49 között a megyei levéltár igazgatója – mutatta be² személyes visszaemlékezések és levéltári források alapján.

² Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára XXXV. 162. 4. doboz. (58. fond). 100. ó. e. szám. Hadházy Lajos (nyugalm. gimn. ig., Nyíregyháza) életrajza és visszaemlékezése az iskolai oktatás helyzetére (1944–1946). Hadházy Lajos (1908–1992) 1942-től a nyíregyházi Kálvineum tanára, 1945–1949-ig a megyei levéltár vezetője, 1946–49-ig a Debreceni tanközség, 1954-től Szabolcs-Szatmár megye szakfelügyelője, 1965–69-ig (nyugdíjazásáig) a Dolgozók Kossuth Lajos Gimnáziuma Levelező Tagozata igazgatója volt. [MNL SZSZBML, XXXV 162.]

Tőle tudhatjuk: Békefi Benő (1909–1964, eredeti nevén: Grunner) nyíregyházi református lelkész, 1944 novemberétől Nyíregyháza város szociálpolitikai ügyosztályának helyettes vezetőjeként, az iskolaügyek előadójaként 1944. november 11-én értekezletet hívott össze. A 17 pedagógus, iskolaigazgatók, az egyházi iskolák iskolaszéki elnökei előtt megjelent a szovjet katonai parancsnok helyettese is – a visszaemlékező Hadházy szerint Oblegovnak hívták –, és jegyzőkönyvben is rögzítve közölte a szovjet katonai parancsnokság állásfoglalását: „Mivel az iskolák arra valók, hogy abban tanítsanak, megígéri azok felszabadítását”. Konkrétan iskolaépületek, sőt a „tanerők” lakásainak felszabadításáról is szó volt, sőt utóbbiakat táblával kívánták ellátni, biztosítandó azok védelmét és mentességét. Ezt megerősítette az a Nyíregyháza lakosságához 1944. december 23-án intézett felhívás, amelyet a megye főispánja, a város polgármestere éppúgy aláírt, mint a helyi római katolikus, a görögkatolikus, evangélikus és református egyház egy-egy lelkésze: „papok, tanárok és tanítók nyugodtan a helyükön maradhatnak és folytathatják működésüket... a Vörös Hadsereg nem változta meg társadalmi rendünket.”³ A szovjet katonaság, tehát – látványosan és közvetlenül – nem kívánt a helyi oktatásügybe beavatkozni.

Több olyan konkrét, ideiglenes és praktikus változás történt ugyanakkor, amely az 1948 utáni oktatási rendszer centralizációját, állami irányítását készítette elő akarva-akaratlanul. Túróczy Zoltán evangélikus püspök javaslatára pl. ekkor fogadták el, hogy az iskolák – tehát fenntartói különbségek nélkül valamennyi iskola! – iskolatípusokként egységes tanidőbeosztással (9-től 13 óráig, 40 perces órákkal) és egységes tanrenddel dolgozzanak. A tanár- és tanteremhiány miatt ekkor döntöttek az ideiglenes koedukált oktatás mellett is.

Nem sokkal később (1944. december 29-én) szintén Békefi Benő, nyíregyházi református lelkész elnökségével, a város polgármestere és a szabolcsi főispán hozzájárulásával alakult meg a Nyíregyházi Tanintézetek és Pedagógusok Kollégiuma.

Hármas célkitűzése:

1. Az iskolák együttműködésének biztosítása, pedagógiai kérdések együttes megvitatása.

2. Az iskolán kívüli népművelés kézbevétele.

3. A pedagógusok érdekképviselete és ellátásának biztosítása.

A Nyíregyházi Tanintézetek és Pedagógusok Kollégiuma segítségével valósultak meg a háborút követő jelentősebb oktatáspolitikai és szervezeti változások: a tanárhiányt enyhítendő került sor egyik iskolából a másikba történő átírányításokra, az alacsony diáklétszám, és néhány iskolaépületben a még működő katonai kórházak miatt az intézményi összevonásokra.

Két példát említek a 2017–2018-ban immár 100 éves Nyíregyházi Zrínyi Ilona Gimnázium mindkét jogelődjével, a katolikus és az evangélikus leánygimnáziumokkal kapcsolatban.⁴

³ Isten embere. Túróczy Zoltán evangélikus püspök (1893–1971). I. kötet. Életút és dokumentumok. Szerk. CSERHÁTI PÉTER. Magyarországi Evangélikus Ifjúsági Szövetség, Budapest, 2002. 120. [CSERHÁTI, 2002.]

⁴ Korábbi tanulmányok a két iskolával kapcsolatban: SZILÁGYI LÁSZLÓ: A háromszor született iskola. A 100 éves Nyíregyházi Zrínyi Ilona Gimnázium alapítása és államosítása (1–3.). Szabolcs-szatmár-beregi Szemle, 2017. 4. 97–105. 2018. 1. 79–93. 2018. 2. 78–93.

Az Angolkisasszonyok Leánygimnáziuma a Kir. Kat. Gimnáziummal, az evangélikus leánygimnázium pedig a fiúgimnáziummal kooperált. Az előbbi oka az volt, hogy bár a leánygimnázium Báthory utcai és Széchenyi utcai épületét a katonaság csak néhány napra foglalta el, az apácatanárok – védelmükben és szolgálatukra számítva – Budapestre rendelték. A koedukált katolikus fiú- és leánygimnázium 1944 decemberéig Kovács Gyula (1912–1987) görögkatolikus lelkész, hittanár, mb. igazgató, (tanügyi majd tb. esperes) vezetésével a görögkatolikus elemi iskolában működött (egyszerre két osztály egyetlen tanteremben). A növekvő létszám miatt 1945. januártól már az Angolkisasszonyok Intézetében tanítottak és tanultak. A legváltásosabb időkben (1944. december 1–1945. december 7. között) Mészáros Mihály, a vegytan és természetrajz tanára, igazgatóhelyettes, megbízott igazgatóként irányította az iskolát. Megbízatását az iskola intézőbizottsága adta és a debreceni tankerületi főigazgatóság hagyta jóvá. A nyugalomból visszahívott, csak a katolikus fiúgimnáziumban már akkor huszonnégy éve tanító Mészáros példamutatóan állt helyt: „keményen a viharban, mint a szikla és szerető szívvel, mint az édesapa.” Az évkönyv úgy vélte: „Neve kitörölhetetlen, példamutató intézetünk történetében.” Mindkettejükkel kapcsolatban megfogalmazódott az egészen máig beváltatlan óhaj: „Ne felejtsd el, kedves olvasó!”

Fiúk és lányok a felső évfolyamon együtt tanultak (télen naponta csak 30 perces órákkal), az újjáépítés munkáját is elvégezték és a „demokratikus megmozdulásokba” is bekapcsolódtak. Az osztályok létszáma a tanév végén 12 volt. A 23 fős tantestületből ekkor csak ketten – Szitha Mária és dr. Thúróczy Margit – voltak az Angolkisasszonyok tanárai. Az összevont iskolát Keresztúry Dezső vallás- és közoktatásügyi miniszter is meglátogatta.⁵ Később Kerényi István (korábban nagybányai állami gimnáziumi tanár) állt a tantestület élére.

Az evangélikus középiskolákban hasonló volt a helyzet, azzal a különbséggel, hogy az épületek a katonaság jelenlététől még nem „szabadultak fel”, ezért az oktatás koedukált formában az evangélikus elemi iskolában indulhatott el Labossa Lajos, a leánygimnázium mb. igazgatója és Schábert Ármin, a fiúgimnázium igazgatója vezetésével. Az oktatást olyan – a valós elhurcolásokból kiinduló és esetenként előforduló – rémhírnek titulált információk is nehezítették, miszerint még a gyermekeket, iskolásokat is elvisznek a szovjet katonák.

A városban és a megyében ezzel párhuzamosan, mint „akut feladat” fogalmazódott meg „a pedagógusok világnézetének átformálása” és az iskolán kívüli népművelés irányítása. Ennek szervezője szintén a Kollégium lett, amely valamennyi nyíregyházi iskolából az igazgatókat és legalább egy-egy tanárt foglalt magába. Mindez a „múlt propagandájától erősen befolyásolt nézetek elleni következetes harcot” is kifejezte.⁶ Praktikus segítséget a diákoknak is adott a Kollégium: kérésére a város szociálpoli-

⁵ A Nyíregyházi Katolikus Tanulmányalapi Gimnázium huszonnegyedik és huszonötödik évkönyve az 1944–45. és az 1945–46. iskolaévekről. Közzéteszi: Dr. Bálint Béla. 3–4., 7. 9. http://www.olvass-sokat.hu/leveltar/sites/olvass-sokat.hu/leveltar/files/A_NYIREGYHAZI_KATOLIKUS_TANULMANYALAPI_GIMNAZIUM_24_25_EVKONYVE_1944_45_es_1945_46_EV.pdf Letöltés: 2018. 08.15. Kovács Gyuláról: A Hajdúdorogi Egyházmegye és Miskolci Apostoli Kormányzóság Schematizmusa. 1982. 118.

⁶ MNL SZSZBML, XXXV 162. Hadházy, 2., 7–8., 10., 22., 27–28., 33.

tikai osztálya igazolványokkal látta el a diákokat, amelynek felmutatása mentesítette őket a közmunka alól.

Csaknem valamennyi pedagógus belépett (be kellett lépnie) a Magyar Pedagógusok Országos Szabad Szakszervezetébe. A szakszervezet helyi csoportjának megszervezését a Kossuth Gimnázium tanára, 1945–46-ban tankerületi főigazgató dr. Gacsályi Sándor vállalta, aki az SZDP tagja volt, s éppen ő szabta feltételként, hogy a szervező bizottságba nem szociáldemokrata tagok is bekerülhessenek (Labossa Lajos és Juhász Lajos). A Pedagógusok Szakszervezete Helyi Csoportjának elnöke végül özv. Fehér Gáborné Popovics Margit lett.

Ezzel szemben a keresztény egyházak az új korszakban, az állandóan változó politikai helyzetben, a baloldal előretörésével szemben nem tudtak egységes álláspontot kialakítani. Megosztottságukat az MKP kihasználta és élte is. Így lett a baloldali értelmiségiek egyik kiindulópontja a nyíregyházi református egyház.

A Magyar Református Ébredés mozgalma 1946. augusztus 14–16-ig Nyíregyházán ülésezett az evangelizáció érdekében és létrehozta az Országos Református Szabad Tanácsot (ORSZT). A Tanács elnöke Bereczky Albert, főtitkára Békefi Benő lett. Olyan egyházat vizionáltak, amely pusztán a gyülekezeti tagok adományaiból képes eltartani magát. E krisztusi szegénység és „keskeny út” azonban a valóságban a hatalom előtti teljes behódolást jelentette: az ORSZT deklarációja szerint az Isten által egyháznak adott hármas feladat: 1. engedelmesség, amellyel a hatóságok felé tartozik, 2. a hatóságok munkájának támogatása, 3. a hatalmat gyakorlók imádságban hordozása.⁷ Az alig néhány főből álló Szabad Tanács 1947-ben a Tildy Zoltán köztársasági elnök által összehívott értekezleten is az egyházi iskolák megtartásáért dolgozó Ravasz László püspökkel szemben foglalt állást⁸ és az 1947-es választásokon is – valamennyi református lelkész nevében – pártpolitikát folytatott.⁹

Az ideológiai változás a megyében is a katolikus egyházat és híveit, különösen a görögkatolikusokat kisebb mértékben érintette: Mindszenty József esztergomi érsek, bíboros az állammal történő mindenféle „egyeztetés” mögött totalitárius szándékot sejtett – joggal. A katolikus fiatalok egy része 1945-ben ugyanakkor egy valódi demokrácia lehetőségében még bízott önálló szervezetek révén – azok megszüntetéséig (pl. Katolikus Diákszövetség). Az egyházhoz kötődők megosztásának kommunista politikája ugyanakkor 1948-ra sikert könyvelhetett el: megszületett a „haladó baloldali katolikus” kategóriája. A Fialat Magyarország 1948. április 6-i száma közölte *A szegedi kongreganista egyetemi diákok felhívása az ország katolikus diákságához* című kiáltványt, amely támadta azokat a katolikus „egyházi köröket”, akik „nemcsak a magyar népi

⁷ DR. HORVÁTH ERZSÉBET: A református iskolák államosítása Magyarországon (1945–1948) Habilitációs értekezés 2010. 126–127. http://palheidfogel.gportal.hu/portal/palheidfogel/upload/438951_1464367039_04044.pdf Letöltés: 2017.09.30. [HORVÁTH, 2010.]

⁸ Bereczky Albert (1893–1966) 1945 májusától 1946 májusáig a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium politikai államtitkára, 1948 után Rákosi Mátyás bizalmát élvezve Duna melléki püspök, az Egyetemes Zsinat és az Egyetemes Konvent elnöke. HORVÁTH, 2010. 46., 134–135.

⁹ „...egy úgynevezett Szabad Tanács, amelyen részt vesz tíz lelkész – tehát alig egy százaléka a magyar református lelkézi karnak –, semmiképpen sem hivatott arra, hogy a magyar reformátusság nevében nyilatkozzék” Kovács Dénes 1947. szeptember 3-i levele a Nyíregyházi Református Egyházközség presbitériumának. Idézi: HORVÁTH, 2010., 128.

demokrácia, nem csak az új magyar országépítés ellenségei, de ellenségei a krisztusi tanításoknak, a krisztusi egyenlőségnek is. A kiáltvány egyik jellemző mondata, amely visszaköszön az iskolák államosítását előkészítő propagandában is: „A szegedi kongregáció a demokrata Krisztus zászlaját emelte magasra. Az igazság az ő oldalukon van. Aki pedig az igazsággal szembe száll, rettentően lakol.”¹⁰ A Nyírségi Magyar Nép már arról tudott beszámolni, hogy a szegediek felhívásához a nyíregyházi nevelők csatlakoztak, s így „megvilágították egyházunk és demokráciánk megbékéléséhez vezető krisztusi utat”.¹¹ Hogy hányan csatlakoztak, s ez a „csatlakozás” mit jelentett, arról természetesen nem értesültünk.

Megfigyelhető az evangélikus értelmiség egzisztenciális és szellemi útkeresése, elbizonytalanodása is. A nyolc osztályos általános iskolák létrejötte önmagában is jelentős változás volt, s a gimnáziumok helyzetének rendezését is maga után vont. Labossa Lajos, a nyíregyházi Evangélikus Leánygimnázium igazgatója kérte 1947-ben az egyházi fenntartótól, hogy „a leány általános iskola felső tagozatát hagyják meg továbbra is a leánygimnáziummal szoros kapcsolatban, mert ha elszakítják az általános iskolát a leánygimnáziumtól, akkor a leánygimnázium magában életképtelen lesz.” Rózse István lelkész, helyettes elnök ekkor még megnyugtatta az igazgatót: „az egyházközség mind a három iskoláját (a központi általános iskolát, a fiú- és a leánygimnáziumot) is felvirágoztatni akarja.”¹²

Néhány bejegyzés mutatja az evangélikus egyház nehéz anyagi helyzetét, de azt is, hogy – állami támogatással – még képesek lettek volna a fenntartói szerepre.

Az államosítás idején az egyházközséget jelentős összegű adósságok terhelték az iskolák fenntartásával kapcsolatban. Csak a tanítói fizetések fenntartói hozzájárulása címén az egyházközség 1948. június 16-ig 37 500 Ft. 20 fillér hátralékkal tartozott az államnak. A nyíregyházi evangélikus egyház 1948. áprilisi költségvetési tervezete ugyanakkor még egyensúlyt mutat: az összes szükséglet 344.626 Ft volt s csaknem felét az iskolai szükségletek tették ki (150.576 Ft), a fedezetek a tervbe vett adókkal együtt pedig 344.625 Ft-ot.¹³ A kényes egyenlegre lehet példa: a leánygimnázium igazgatósága 1948 áprilisában kérte „két szegény sorsú evangélikus vallású gyermek nyaraltatási költségeinek a fedezését... személyenként, 2–200 Fr-t.” A presbitérium ekkor az egyházközség nehéz anyagi helyzetére való tekintettel csupán egy gyermeket tudott támogatni. Arra is találunk példát, amikor az evangélikus egyház vezetői, lelkészek és egyháztag(ok) között alakult ki ellentét és vita a takarékoság, a költségvetés, a lelkészek pénzügyi szerepe kapcsán, s a felek a sajtón keresztül üzentek egymásnak.¹⁴ Tarján Jenő könyvelő 1948 januárjában pedig arra hívta fel a figyelmet, hogy az egyházközség és a tanítóság kapcsolatát rendszeres értekezletek és összejövetelek révén szorosabbra kell

¹⁰ MÉSZÁROS ISTVÁN: Végállomás – Recsk, a katolikus egyetemi ifjúsági mozgalom történetéből (1945–1948). Valóság, 2013. I–IV. <http://www.valosagonline.hu/index.php?oldal=cikk&cazon=855&lap=0>

¹¹ Nyírségi Magyar Nép, 1948. május 22. 1.

¹² Nyíregyházi Evangélikus Egyházközség Levéltára (NYEEL), Képviselőtestületi jegyzőkönyvek E/6, 1. Az 1947. október 5-i képviselőtestületi gyűlés jegyzőkönyve. 1.

¹³ NYEEL, Képviselőtestületi jegyzőkönyv, 1948. április 18. 1. Képviselőtestületi jegyzőkönyvek E/6. 1.

¹⁴ Magyar Nép, 1947. július 23., 27., és 30.

fűzni, mert a tanya népét leginkább a tanítóság tudja irányítani és jobb belátásra tudja bírni, s „így a már közömbössé vált egyházközségünket ismét megszerettetnénk. Ha ezt el tudjuk érni, akkor én hiszem, hogy az anyagi bajok magától megfognak oldódni.”¹⁵

Az új hatalom azonban helyi és országos szinten is az evangélikus egyházat tudta a leghamarabb megtörni. Túróczy Zoltán, nyíregyházi lelkész és a Tiszai Evangélikus Egyházkerület püspöke volt az első jelentős egyházi vezető – tehát még Mindszenty József bíboros előtt –, akit letartóztattak: 1945-ben a Magyar Kommunista Párt által vezetett rendőrség őrizetbe vette és a Nyíregyházi Népbíróság – a vád szerint „háborús uszító” és „szovjetellenes” kijelentései miatt – 10 évi fegyházbüntetésre ítélte. Még pontosan ma sem tudhatjuk hogyan történt, de a következő évben már szabadlábra helyezték, majd 1948. május 29-ével (az iskolák államosítása előtt) a Népbíróságok Országos Tanácsa az ellene folyamatban lévő bünvádi eljárást kegyelmi úton meg is szüntette. 1948. december 14-én Mády Zoltán dunáninneni egyházkerületi felügyelővel együtt pedig aláírta az evangélikus egyház képviselőjében az állammal kötött – a zsinat által hat nappal korábban elfogadott – kényszeregyezményt, amelynek egyik szorgalmazója volt. „*Isten nekem olyan természetet adott, amely mindig könnyebben mond igent, mint nemet.*” – írta Nyíregyházáról egy személyes ügyben még 1947-ben.¹⁶

1948-ban az akkori négy evangélikus egyházkerületből három élére a hatalommal lojális püspök került.¹⁷ Egyedül Ordass Lajos ragaszkodott rendíthetetlenül az evangélikus iskolákhoz. Az egyházon belüli nézetkülönbségeket a pártállam ki is használta.

A Tiszai Egyházkerület ekkoriban világi vezető nélkül is maradt:¹⁸ felügyelőjét, Homorogdi Lichtenstein Lászlót szintén őrizetbe vették 1945-ben, majd internálták, és szabadulása után is rendőri felügyelet alatt tartották. A kerületet három évig helyettesei, Marcsek János ózdi esperes és Margócsy Emil felügyelőhelyettes irányították. 1948. november 4-én – tehát már az államosítást kimondó törvény elfogadását követően – az egyházkerület közgyűlése utóbbit iktatta be felügyelőnek.¹⁹ Márpedig őt, mint iskolaigazgatót, a nyíregyházi középiskolák sok évtizedes szakmai tanácsadóját és segítőjét helyi megbecsülés övezte. Evangélikus volt a nyíregyházi iskolák ingatlanjainak államosításról szóló jegyzőkönyvet a kéttagú államosító bizottság tagjaként, a megyei pedagógus szakszervezet titkáráként aláíró Bikády József is. Egyszerre volt tagja a Magyar Kommunista Pártnak, majd az MDP-nek és a nyíregyházi evangélikus egyházközség képviselőtestületének.

¹⁵ NYEEL, Hivatali vegyes iratok 1932–1955, 1. doboz, 1948. A nyíregyházi evangélikus egyházközség jelenlegi anyagi gazdálkodásának menetéről beszámoló és az egyházi élet fellendítésére javaslatok. Tarján Zoltán könyvvel, Nyíregyháza, 1948. január 23. 3.

¹⁶ Túróczy Zoltán bizalmas jelzésű levele Kapi Bélának. Nyíregyháza, 1948. április 12. CSERHÁTI, 2002. 205.

¹⁷ MIRÁK KATALIN: Iskolaállamosítás – Evangélikus Egyház. In.: SZABÓ CSABA – SZIGETI LÁSZLÓ szerk.: Az egyházi iskolák államosítása Magyarországon 1948. Budapest, 2008. Új Ember Kiadó, 268., 275. [MIRÁK, 2008.]

¹⁸ BALOGH MARGIT: Egyházak és felekezetek. In.: Magyarország a XX. században. Főszerk.: Kollega Tarsoly István. Babits Kiadó, Szekszárd, 1996–2000 <http://mek.oszk.hu/02100/02185/html/267.html> http://ordass.hu/load_doc.php?doc=43

¹⁹ NYEEL, E/6.5. A presbitérium 1948. október 9-i ülésének jegyzőkönyve. 2.

Az országos egyház vezetői csak 1948. június 14-re – tehát csak két nappal az államosítást kimondó törvény elfogadása előtt – tudták összehívni az egyetemes (azaz országos) presbitériumot és az egyetemes közgyűlést, ahol²⁰ utoljára fejezhették ki a miniszternek megfogalmazott kérésként „az evangélikus egyháznak az iskolához való ragaszkodását...” (a Magyarországi Evangélikus Lelkészek Egyesületének (MELE) közgyűlési határozata.)

A kivárára és passzivitásra, a megtört egyház gyengeségére, talán a naivitásra is jellemző: a törvény elfogadását megelőző legkritikusabb hetekben sem presbiteri sem képviselőtestületi gyűlést Nyíregyházán nem tartottak.²¹

A „fényes szelek” nemzedéke, a szegényebb sorsú, paraszti gyökerű fiatalok ugyanakkor sokáig hittek egy valódi demokráciában. Nyíregyházán a Bessenyei György Népi Kollégium igazgatója, Juhász Ferenc még 1948 januárjában is arról írt, hogy minden „kontrasztélményen”, az ellentétek felnagyításán alapuló társadalomfilozófia bukásra van ítélve: „A jövő az univerzalizmus, a minden különállást és dogmatikus előjogot tagadó bölcsesség és szereteté... Egy cél lebeg előttünk: életnívóban, gondolkodásban és emberségben emelkedettebb és becsületesebb magyar népi társadalom, a mindennap kemény munkájában kikérgesedett tenyerű nép értelmiségének megvalósítása.”

1948 júniusában már három népi kollégium volt Nyíregyházán; meszeltek, maltert hordtak, építettek – úgy hitték az országnak, bár létesítésüket a helyi lap szerint közöny fogadta. A Benczúr-kollégium vezetője ekkor Pirigy István (1921–2005) görögkatolikus hitoktató, a későbbi kiváló egyháztörténész volt. Szavai a múlt meghaladására buzdítottak.²² Az önálló gondolatot, saját szerveződést és a parasztpárti kötődést azonban nem tűrte a Rákosi-rendszer: harmadik évfordulóján, 1949. július 10-én szüntették meg a Népi Kollégiumok Országos Szövetségét (NÉKOSZ), amely akkor már országosan mintegy 160 népi kollégiummal működött...

Akciózás – „Vinni az államosítást!”

„Most ne a papot támadjuk, hanem az államosítást vigyük” – szól a Magyar Kommunista Párt Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bizottságának akcióterve 1948. május 21-én. A szigorúan bizalmas bizottsági jegyzőkönyv tartalmazza a törvény elfogadása előtti 5–6 héten az államosításért vívott „harc” (a jegyzőkönyv szóhasználata) minden taktikai mozzanatát és intézkedését, a négyponos akciótervet. A „most” kifejezés utal rá: ez csak a kezdet volt...²³

²⁰ Az egyetemes felügyelő, Reök István „lélekelő egyhangúságról” beszélt. Ő egyben az Országos Luther Szövetség elnöke volt, s mint országgyűlési képviselő, a kormány „félhivatalos megbízottjaként” – Darvas Józsefhez, valamint Mihályfi Ernőhöz hasonlóan – azokhoz az evangélikusokhoz tartozott, akik a „tárgyalásokon” gyakorlatilag az MKP álláspontját képviselték.

²¹ NYEEL, Presbiteri jegyzőkönyvek, E/6.5., Képviselőtestületi jegyzőkönyvek, E/6.1. Képviselőtestületi gyűlés csak 1948. április 18-án, július 11-én és 18-án volt, presbiteri ülés 1948. április 3-án, majd június 26-án és július 17-én.

²² Nyírségi Magyar Nép, 1948. január 4. 3. 1948. június 29. 4.

²³ MNL SZSZBML, X 1/a. 1. doboz. Az MKP megyei bizottságának rendes és rendkívüli üléseiről készült jegyzőkönyvek. 4. ő.e. szám. 1948. május 21-i MKP megyei bizottsági jegyzőkönyv.

1. A pártaktivistáknak és a párttagoknak a felvilágosítása.

2. Az egyházon belüli ellentétek kihasználása (a szegény papság Mindszenty-ellenessége, a „demokratikus gondolkodású papok beszerzése, akikkel meg kell értetni, hogy a harc eldőlt”.

3. „Harcot folytatni a pedagógusokért”. A jól képzett káderek kiküldése az „ingadozó tanítókhoz”.

4. „A paraszti tömegek megnyerése.”

Elsősorban Nyíregyházáról kívántak „kidobni” kádereket vidékre és a római katolikus tanítókat kívánták beszervezni. Az államosítás minden remélt előnyét is felvillantották: színvonal-emelkedés, (így a gazdaság fellendülése), ingyenes tankönyvek, állami feladat lesz az iskolaépületek helyreállítása és felszerelése. (A tanárok fizetés-emelésére már 1948 júniusában sor is került!) A taktika kimondottan – a „közvélemény bombázásával” – az államosítás gazdasági előnyeire fókuszált és kerülte volna az ideológiai szempontokat, a politikai frázisokat (ez a sajtó feladata volt). Az ateizmust nem volt szabad emlegetniük, mivel az agitáció hatékonyságát rontotta volna. Kifejezetten tiltották, hogy beszéljenek: 1. az ateizmus kérdéséről, 2. az egyházadó kérdéséről, 3. „hogy a papok kezében rossz kézben van a nevelés”.²⁴

Ez utóbbi vonatkozásában nem mindig jártak el következetesen. A párt úgy érzekelte, hogy a pedagógusok nagy részét már megnyerték: „A papok terrorizálják a tanítóságot, a tanítók zöme ennek ellenére az államosítás mellett foglalt állást”.²⁵ Főként katolikus részről számíthattak ellenállásra: ezért követelték Mindszenty lemondását és a kérdést összekapcsolták a földreform és a köztársaság elismerésével.

A földkérdés fontos volt taktikai szempontból, hiszen még nem került sor a szétosztott földek elvételére. „A paraszti tömegek megnyerése” egyik érve volt, hogy „az egyház a földreform ellen van, el akarja venni tőlük a földet. S ezért ellenzi a demokráciát és annak intézkedéseit. Így az államosítást is.” (Valójában az 1945-ös földosztást a katolikus egyház is támogatta.)

„Az iskolák államosításának akció munkaprogramja” egyben „az egyházi reakció” ellen is készült²⁶ és lépcsőzetesen építette fel az agitációt: a párttagok közötti „felvilágosító munka” után következett a „tömegek felvilágosítása”, majd a községekben és járásokban végzett agitáció. A munkaterv a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontot és a tömegszervezeteket állította az élre. A három párt (MNP, FKgP, MKP-MSZDP) szervezetei, a közigazgatás vezetői felé kiáltványt intéztek, járási titkári értekezletet hívtak össze, s járási szinten is pontosították a munkatervet.

A demokrácia látszatára tudatosan ügyeltek a bizottsági javaslatokban. A járási titkároknak május 28-június 10-ig a helyi szervezetek és Népfront pártjainak bevonásával házról házra kellett járniuk és előre megszövegezett, az államosításról szóló íveket aláírniuk, amelyeket a Minisztériumba továbbítottak. A tömegszervezetek mozgósítása, a Magyar Nők Demokratikus Szövetségétől táviratok küldése, a „hithű asszonyok, hithű férfiak beállítása” egyaránt fontos volt, ahogyan a falvakban a kép-

²⁴ MNL SZSZBML, X 1/a. 1. doboz. MKP megyei bizottsági jegyzőkönyv, 1948. május 22. 1. és 3.

²⁵ MNL SZSZBML, X 1/a. 1. doboz. 4. ő. e. szám. 1948. május 21. 2.

²⁶ MNL SZSZBML, X 1/a. 2. doboz. 17. ő. e. szám. Munkaprogram, 1948. május 27. 1–3.

viselőtestületi határozatok kidoboltatása is. Az államosítást szorgalmazó határozati javaslatokat nem a két munkaspártnak, hanem a parasztpártok helyi vezetőjének kellett kimondania, a községi kisgyűléseket „demokratikus gondolkodású” hithű és kispártapárti személyek tartották. A vármegyei törvényhatósági határozat megszavaztatásának feladatát szintén a Kispártapárt megyei titkárára testálták.

Határozati javaslatot fogadtattak el a Nemzeti Bizottságokkal is. A „házi agitációt” követhették a szülői értekezletek, amelyeket május 27-június 5-éig tartottak valamenyny járásban, Nyíregyházával kezdve és a ligetaljai járással bevégezve. A terjesztendő röpcédulákat 10.000 példányszámban készítették el, s abban – az istentelenség vádját cáfolandó – hangoztatták az evangélikus és református egyházzal ápoljt jó viszonyt, s azt, hogy az államosított iskolákban továbbra is kötelező lesz a hitoktatás.²⁷

Ortutay Gyula miniszter (a jegyzőkönyvben utólag kitörölték a miniszter titulus!) Nyírbátorban és Nagykállóban tartott „kultuszpolitikai gyűlést”. A Nyírségi Magyar Nép 1948. május 16-i száma közli a miniszter nyilatkozatát, hogy „megindultak a tárgyalások az egyházakkal az iskolák államosítása ügyében”, hogy „általános pedagógus státuszrendezést” hajtanak végre. A fenyegetés kifejezetten a katolikus egyháznak szólt: „a magyar demokrácia türelmének is van határa”...²⁸

Mi valósult meg a fenyegetésből és a megígért pozitívumokból az első államosított iskolai évben, Szabolcsban?

Az 1949. évi július havi, a főispánnak címzett – az „eredményeket” előtérbe állító – tanfelügyelői jelentés szerint²⁹ Szabolcs megyében nagy számban (91 esetben) kerültek új helyre tanítók (többségében saját kérésükre) vagy kerültek igazgatói pozícióba: 25 igazgató leváltására került sor, deklaráltan elsősorban politikai szempontok alapján. Több helyen továbbra is 60 felületti osztálylétszámokkal dolgoztak a tanítóhiánnyal küzdő iskolák, nagyszámban voltak ekkor még igen kicsiny (egy-két tantermes iskolák), s mintegy 120 tanító és tanár kinevezésére lett volna feltétlenül szükség. A népszámlálási adatok szerint a megyében ekkor kb. 24 000 analfabéta volt, de a tanároknak a választásokkal is foglalkozniuk kellett: „a választási előkészületek és agitálások terén Szabolcs vármegye pedagógusai csaknem százszázalékosan kivették a részüket.”³⁰

A korábban használt tankönyvek összegyűjtésére is szükség volt, az iskolaépületek állapota pedig tovább romlott, bár megkezdték a szükséges felújítások számbavételét. Nagy öröm volt az úttörőtáboroztatás Rakamozon, Tiszalökön, Nyíregyháza-Sóstófürdön, Bodrogkőváralján és Szendrőládon, vagy Csillebércen (a kisebb táborokba összesen 600 pajtás, az utóbbiba 100 diák jutott el), de mindezt csak a tanárok mintegy felének visszarendelése révén lehetett biztosítani, s a diákok közül sem mindenki örült a nyári vakáció megkuritításának. Nem volt politikai üzenete az iskolák fásítási programjának: 5–600 ezer fát igényeltek a debreceni erdőigazgatóságtól (a maradan-

²⁷ MNL SZSZBML, X 1/a. 1. doboz. MKP megyei bizottsági jegyzőkönyv, 1948. május 22. 3. Máriapócon május 23-án a katolikus egyház rendezett nőnapot.

²⁸ Nyírségi Magyar Nép, 1948. május 16. 1. Megindultak a tárgyalások az egyházakkal

²⁹ MNL SZSZBML, VI. 501.1948. 5. doboz. Szabolcs vármegye tanfelügyelőjének 1949. évi július havi közigazgatási bizottsági jelentése. Nyíregyháza, 1949. augusztus 6.

³⁰ MNL SZSZBML, VI. 501. 12. doboz. Orosz Ferenc Szabolcs vármegye tankerületi főigazgatói tanügyi jelentése 1949. május 1-től 1949. szeptember 30-ig, Nyíregyháza 1949. október 3.

dó eredményről nincsenek adataink).³¹ Az istentiszteletekkel és misékkal szemben vasárnapra szerveztek „műsoros vasárnapdélutánokat”. Az 1948–49-es tanévben elindult 32 dolgozók általános iskolájának tanfolyamai közül csak 14 tartott záróvizsgát. A szülői munkaközösségek házi agitációjának is köszönhetően megnőtt viszont a középiskolába jelentkező paraszt- és munkásszármazású fiatalok száma (1250 fő). A tanfelügyelői jelentés szerint a tanítói hivatás presztízsét emelte és a „jó kommunista pedagógus” mintaképének megerősítését is szolgálta, hogy egy megyei pedagógus egyedül képviselhette a Kossuth-díjjal kitüntetettek között a tanítókat: Nemeskéri István, a háború végén a Vencsellő-Érhát tanyán a helyiek kérésére és a tanfelügyelői megbízás alapján iskolát szervezett, s tanítója volt 1948-ig.³²

A jelentésben az államtól független oktatási elképzelések már semmilyen formában nem kapnak teret.

A felsorolásból és az akciótervből kiderül: az iskolák államosítását népi demokratikus akaratként kívánták beállítani, így megmozgatták az egész társadalmat a városokban éppúgy, mint a kistalvokban. Felkészültek ugyanakkor a szülők ellenállására és ezt meg is kívánták előzni. Az akcióterv szerint az egyház által szervezett szülői gyűléseket „vagy mi szervezzük meg, vagy ha ők szervezik meg ott legyünk és cáfoljuk meg a javaslatokat.”³³ Az a látszat keletkezhetett 1948 májusában, hogy az egyes embernek és a közösségeknek is van lehetősége helyi szinten a vitára, a meggyőzésre, akár a törvényhozás befolyásolására. Ezen intézkedések és látszat egyik következménye lesz a pócspetri-tragédia.

Manipulált közhangulat

A sajtó és az MKP forrásanyaga feltárja a közhangulat – államosítás szempontjából kedvező – manipulálásának mozzanatait, a folyamat pártmozgalmi jellegét. A szovjet fegyverek jelenlétén, az elcsalt, 1947-es parlamenti választáson és az egyéni megfélemlítésen, korrumpáláson (pl. a nyilas rendszer tagjainak beépítésén) túl fontos tényezője ez a totalitárius rendszer „sima” kiépülésének. A közölt és megtapasztalt valóság kettőse és az igazság kimondhatatlansága az iskolákban is ekkor vált hosszú időre megváltoztathatatlan kettős tudattá, skizofrén állapottá.

Teljes letámadás: a megyében a sajtó 1945 után az MKP irányítása alá került (Szabad Nép, Szabad Föld, Nyírségi Magyar Nép). Az MKP Nyíregyházi Járási Titkárságának 1947. december havi jelentése szerint a párt minden kis településre figyelt és jelen volt. Csak december hónapban a járásban az ekkor már 1441 főre emelkedett párttagok szervezésében tizenegy népgyűlést tartottak. A jelentés szerint a többi párt

³¹ MNL SZSZBML, VI. 501. Szabolcs vármegye tanfelügyelőjének iratai 1948. 5. doboz. VI. b. Államosítási iratok, javítási igények (A–Zs). Szabolcs vármegye tanfelügyelőjének 1949. évi március havi közíg. biz. jelentése. Dr. Remes Elemér tanfelügyelő helyettes, Nyíregyháza, 1949. március 31. 1.

³² MNL SZSZBML, VI. 501. Szabolcs vármegye tanfelügyelőjének 1949. március havi közigazgatási bizottsági jelentése. Nyíregyháza, 1949. március 31. Nemeskéri István (Sátoraljaujhely, 1928. szept. 26.– Bp., 1986. aug. 19.). Nevét a Magyar Életrajzi Lexikon „i”-vel írja, a tanfelügyelői jelentés „j”-al.

³³ MNL SZSZBML, X 1/a. 1. doboz. 4. ő. e. szám. 1948. május 21. 3.

ezzel szemben kevéssé volt jelen, népgyűléseket nem tartottak, az egyházak pedig az evangelizációt helyezték előtérbe – csupán szülői estéket rendeztek, de „ott semmi-féle néven nevezendő propagandát nem fejtenek ki sem pártunk, sem a Demokrácia ellen, csak az ember szívéről és a másvilágon lévő boldogságról beszélnek.”³⁴

A Magyar Nép már 1945 februárjától beszámolt arról, hogy megérkeztek az első hadifoglyok Oroszországból, „lelkes hangulatban, kitűnő kondícióban”, hiszen „úgy bántak az oroszok velük, mint a vendégekkel”. A lakosság úgy tudta, tudhatta, hogy szabadságuk a magyar kommunisták (Rákosi Mátyás) közbenjárásának köszönhető, s hogy 1948-ban már hazatér minden fogoly. Májusig kellett várni, hogy egymást követő lapszámokban közöljék a névsorokat (az elhunytakét sohasem): várni őket napról, napra, hátha, hátha...³⁵

Több ezer fős szakszervezeti gyűléseket hívott ekkor össze az MKP, csupán a nyíregyházi járás területén 13 Népevelő csoport alakult. A kommunista vezetésű Újjonnan Földhöz Juttatottak Országos Szövetségének (UFOSZ) 16 helyen 2500 tagja volt, kultúrműsorokat szerveztek, s mezítlábas futball csapatok csaptak össze. Különösen számítottak és építettek a nőkre: a párt által szervezett napok, gyűlések mintegy 60%-át a jelentés szerint nők látogatták. Az iskolák államosítása mellett állt az ekkor már lényegében a Kommunista Párt által irányított Kisgazdapárt, s be tudtak számolni a protestáns egyházak együttműködési készségéről. A diákok pedig szívesen hallgathatták: „az leszel, ami akarsz lenni!”³⁶

A járási titkárt ellenőrző felettes szerv piros ceruzája a jelentés margóján azonban megjegyzi: „Sokat markol, keveset fog!” A számok és a tervek teljesítése mozgatja a jelentéstevőt s közben maga is elejti cáfoló mondatát: a nyíregyházi járás területén „az ifjúság a sport felé vette figyelmét, és mondhatnánk a sporton kívül semmi nem érdekli.”³⁷

A sajtó – a „demokratikus” Magyar Nép – 1948-tól egyre hangosabban az állam és az iskolák összefogását és az egyetértést hangsúlyozta.

Így az MKP megyei bizottságának köszönetét is közölte, amiért a nyíregyházi evangélikus leánygimnázium segítséget nyújtott az MKP II. Kongresszusa résztvevőinek elhelyezésében,³⁸ és beszámolt arról, hogy az evangélikus gimnázium diákbi-zottsága fellelkesült a Csepeli Gyár országos termelési versenyétől („Ki tud jobbat, többet termelni?”) és tanulmányi és munkaversenyre hívta ki a nyíregyházi gimnáziumokat. A versenyhez csatlakoztak a nyíregyházi Angolkisasszonyok Leánygimnáziuma osztályai is, tanulmányi versennyel, falulátogatással, 60–80 gyermek ellátását biztosító nyári napközi otthonos tábor működtetésével. A riporter megnyugvással távozhatott: lelkes ifjúságunk „megértette fiatal demokráciánk erőfeszítéseit és cél-

³⁴ MNL SZSZBML, MKP Nyíregyházi Járási Titkárságának 1947. december havi jelentése. MNL SZSZBML, X. 1/a. 3. doboz. 28. ó.e. szám. 57/947. 1–3. Nyíregyháza, Nahalkó Andás MKP járási titkár, 1947. december 20.

³⁵ Magyar Nép, 1945. február 24. 1. 1948. január 29. 1. Nyírségi Magyar Nép, 1948. május 4. 5.

³⁶ FAZEKAS ÁRPÁD: Ráczy István emlékezete. Forradalom Nyíregyházán Ráczy István önéletírása alapján. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár kiadványai III. Tanulmányok 10. Sorozatszerkesztő: Nagy Ferenc. Nyíregyháza, 2001. 17.

³⁷ Magyar Kommunista Párt Nyíregyházi Járási Titkárságának 1947. május havi jelentése. MNL SZSZBML, X. 1/a. 3. doboz. 28. ó.e. szám. 57/947. 1–3. Nahalkó Andás MKP járási titkár, Nyíregyháza, 1947. május 29.

³⁸ Magyar Nép, 1948. február 13. 3.

jaít.” Az evangélikus tanárok is hozzájárultak a kollégium hiányzó berendezéseinek pótlásához augusztusi és szeptemberi illetményük három százalékával. A két iskola között volt kapcsolat is: együtt adták a Magyar Vöröskereszt műsoros estjét.³⁹

Közvetlenül az államosítás előtt, 1948. május közepén a tanítóknak és tanároknak önéletrajzot kellett írniuk a Tanfelügyelői Hivatal számára. Mindössze nyolc pontban kellett válaszolni a személyes adatok és tanulmányok mellett azokra a kérdésekre is, amelyek a származásra, a „fejlődést befolyásoló hatásokra”, a család szociális, társadalmi, kulturális helyzetére, az iskolán kívüli munkásságra és a pedagógus „jelenlegi fejlődési céljaira” vonatkoztak. Firtatták, hogy olvas-e újságot, folyóiratot, könyvet és mit, valamint azt is, hogy „A demokratikus népi Magyarországnak milyen szolgálatokat tett tanítói, nevelői munkásságán kívül?” Az önéletrajzok egy oldal terjedelműek, kivételesen hosszabbak voltak, s arra lehetőséget adtak, hogy a múlt rendszert érintő kritikák megfogalmazódjanak: „Élveztem... a múlt rendszer úri középosztályának rosszallását, mely iskolázott, de népi származású feleségemet „kinézte” köréből.”⁴⁰

1948 tavaszán minden felgyorsult: május 1-jét soha nem látott ünnepség, több ezer fős, traktoros, ökörfogatos, lovasbandériumos, jelszavas, élőképes felvonulások keretében ünnepelték meg a megyei településeken; Nyíregyházán a helyi iskolák kultúrbrigádjai előadásokkal kedveskedtek a Sóstóra kivonuló tömegnek, Nagy Imre „földosztó miniszter” a Lenin-téren mondott beszédet. Egyesült a Magyarországi Szociáldemokrata Párt és a Magyar Kommunista Párt (a „demokráciaellenesnek” kikiáltott politikusok ellehetetlenítésével és kiszorításával) Magyar Dolgozók Pártja néven – helyi szinteken is. Rákosi Mátyás Sárospatakon az MKP nagygyűlésén parasztok ezrei előtt beszélt az egyéni vállalkozás szabadságáról még 1948 áprilisában. Egyre többször hangzott el, hogy a nyolcosztályos általános iskola mindenki számára elérhetővé teszi a műveltséget.

A Nyírségi Magyar Nép ekkor tudatta, hogy „Szabolcs megye népe a haladás mellé áll. Szülői értekezleteken követeli Szabolcs megye az iskolák államosítását.”⁴¹ és azt, hogy a nyíregyházi Kossuth Lajos Gimnáziumban működő Magyar Diákok Nemzeti Szövetsége, az iskola önkormányzata „500 diák nevében egyhangúlag követeli” a gimnázium és valamennyi egyházi iskola államosítását és elítéli „az egyházban megbújt, reakció uszítását”. Csupán négy nappal a törvény elfogadása előtt a „Szépség ünnepét” is megtartották a nyíregyházi iskolák (a sajtó a 4000 fős diáksereg aktivitását hangsúlyozza): vidám dalokkal, s hosszú, színes sorokban kígyóztak a városon, hogy részt vegyenek a bujtosi sporttelepen megrendezett ünnepségen. Egy csoportjuk a köztársasági elnök nevének kezdőbetűit alakítja ki, a vármegyei sportfelügyelő pedig elmondhatja, kettős ünnep ez: „Halotti torát ulti a szégyenletes múltnak és a győzelem fákláját gyűjtja meg az ifjúság.”⁴²

Révai József a sajtóban közölte, hogy nem marxista, hanem polgári demokratikus reform az államosítás, amely elsősorban a magyar falunak, a parasztságnak lesz

³⁹ Magyar Nép, 1948. január 29. 2.

⁴⁰ MNL SZSZBML, VI. 501. Szabolcs megye tanfelügyelőjének iratai. 1948. IX.a. Önéletrajzok 3/a. doboz. (A-O).

⁴¹ Nyírségi Magyar Nép, 1948. április 6. 1., 1948. június 12. 2.

⁴² Nyírségi Magyar Nép, 1948. június 10. 1., 1948. június 12. 5.

kedvező a korszerű, osztálytermi tanulással, több tanárral, szakrendszerű iskolai kultúrával. A harc kiéleződéséért természetesen a felelősséget a „klerikális reakcióra”, Mindszenty Józsefekre hárították.

A sajtó egyházzal kapcsolatos cikkei ennek megfelelően szinte kivétel nélkül negatívak illetve a kommunista párt számára kedvezőek: egyházközségi botrányokról, verekedésről, lopásról, részeges kántorról, öngyilkosságról és a templomok rossz állapotáról szóltak, s közben tudatták: 1948-ban a kommunista Vas Zoltán vezette Gazdasági Főtanács minden magyarországi templomban pótolni fogja a harangokat. Az MKP Szabolcs vármegyei Bizottsága is ezzel bizonyította, hogy „nem Isten és egyházellenes politikát folytat, hanem az „istenszeretet gyakorlásában a nép mellé áll” – harangot ajándékoztak a nyírtéti görögkatolikus egyháznak. A sajtó még abban is szimbólumot látott, hogy május elsejére a felújítás, a rozsdamentesítés miatt vörös színbe öltözött a nyíregyházi katolikus templom tornya.⁴³ Az államosítást ellenző Ravasz László elmozdítását pedig csak megrendült egészségi állapota miatti lemondásként említik.

A sajtó nyelvezete hazuggá, egyszerűbbé, primitívebbé, gyűlölködővé válik – mert „mindent szétszednek és elhordanak, a társadalmat, a műveltséget, a nyelvet” – írta Márai Sándor.⁴⁴ Minden vagy a sikerekről vagy az azokat gáncsolókról, a demokrácia ellenségeinek „bűneiről” szól. A szalagcímmel mindenki egyetérthetett, de vajon hányan hitték el, amit olvastak? „A hívő a templomban imádkozni akar és nem politizálni.” Aztán „kiderül”, hogy május 23-án dr. Bagó István katolikus lelkész a nyíregyházi vasárnapi misén felolvassa Mindszenty bíboros pásztorlevelét, majd felszólítja a híveket, hogy tiltakozásukat az iskolák államosítása miatt kézfelnyújtással nyilvánítsák ki, s miután csak négyen nyújtják fel a kezüket, a szószékről „mennydörgi”: akik nem értenek egyet a tiltakozással, távozzanak a templomból.

Május 25-én a helyi lap közölte a Függetlenségi Front párfjai, a pedagógus-szakszervezet, és a főispán aláírásával azt a felhívást, amely Szabolcs népét buzdítja arra, hogy „zárt sorokban álljon ki az iskolák államosítása mellett” és 10 pontba szedi érveit. Ezek közül három vonatkozik a vallási kérdésekre, s mind a három a pozitívumokat ígéri: az állami iskolában is kötelező lesz a hitoktatás, megszűnnek a felekezeti civakodások. A 10. utolsó pont szinte mindent összegez, amit az újságolvasó hallani akart: „Az állami iskola becsületes, hazáját szerető, erkölcsös, istenfélő magyar embereket nevel.”⁴⁵

Milyen ellenérve lehetett egy embernek, miközben mindaz, amit a szovjetrendszerrel tudott és amitől félt már mindennapi tapasztalata volt? Kognitív disszonancia: Festinger nyomán (1957) a pszichológia így jellemezné az egymásnak ellentmondó tapasztalatok és információk szorongáskeltő lélektani helyzetét.

Még 1956-ban sem merül fel a nyíregyházi diákok (a Kossuth Lajos Gimnázium, a Zrínyi Ilona Gimnázium és a Tanítóképző Intézet) 22 pontos követelése között az állami iskolák visszaadása, annál inkább olyan pontok, amelyek évtizedekig érvényesek maradnak: politikamentes oktatás, a tananyag csökkentése, a művészet-,

⁴³ Magyar Nép, 1948. február 25. 3., Nyírségi Magyar Nép, 1948. május 4. 3.

⁴⁴ MÁRAI, 2016. 30.

⁴⁵ Nyírségi Magyar Nép, 1948. május 30. 4., 1948. május 27. 1., 1948. május 25. 2.

zenetörténet- és filozófiaoktatás, az egyetemi felvételi eltörlése, a külföldi egyetemek megnyitása a magyar diákok előtt, nemzetközi diákkapcsolatok, diákszövetség megalakítása.⁴⁶

Találók Márai Sándor mondatai abban a sorstörténetben, amelynek első olvasója, a nyíregyházi Angolkisasszonyok egykori tanulója, plátói szerelme, Tolnay Klári volt: „Az oroszok valóban felszabadulást hoztak egy tarthatatlan és erkölcstelen, tragikus helyzetből. De szabadságot nem hoztak, mert az nekik sincs...”.⁴⁷

És ekkor robban a pócspetri ügy.⁴⁸ A koncepciók per részleteit a Nyírségi Magyar Nép is a legnagyobb betűméretben, szalagcímben közli éppen azelőtt, hogy az országgyűlés megszavazza az egyházi iskolák államosítását: „Beismerte bűnét a pócspetri plébános.” Majd: „Halálra ítélték Asztalos János plébánost. Kivégezték a rendőrgyilkost.”⁴⁹ [A bíró Olti Vilmos (1914–2005) életútja sokat elárul a korról: korábban a Mária Kongregáció, a 40-es években a Nyilaskeresztes Párt, 1945 után a Magyarországi Kommunista Párt tagja, a Mindszenty-per tárgyalója volt – halálát követően felvette a betegek szentségét, s kérte a feloldozást.]

Ha Mindszenty Pócspetri gyalázatos zendüléséért az iskolák államosításának napirendre tűzését próbálja felelőssé tenni, akkor mi azt válaszoljuk: éppen Pócspetri a legerősebb érv az iskolák államosításának halaszthatatlansága mellett – írta a Szabad Nép.

A teljes megfélemlítés, a tényleges és látszatsikerek, a békés együttműködést szorgalmazó értelmiségiek és egyháziak előtérbe kerülése-állítása megtette hatását. Június közepe volt, már a tanév vége: minden készen állt, hogy zökkenőmentesen államosítsák az egyházak által egykor létrehozott iskolákat és azokkal együtt valójában az egyházakat és az egész társadalmat.

⁴⁶ Szabolcs-Szatmári Néplap, 1956. október 27. 1.

⁴⁷ MÁRAI SÁNDOR: Ami a naplóból kimaradt. Budapest, 1993. Vörösváry, 182.

⁴⁸ 1948. június 3-án Pócspetri falu lakói tiltakoztak iskolájuk elvétele ellen. Az általában elfogadott leírás szerint a kivезényelt rendőrök közül az egyiknek a puskája elsült és magát sebesítette meg halálosan. Az esetet gyilkosságnak minősítve a bűntettel a falu jegyzőjét és a plébánost vádolták meg: Királyfalvi Miklós jegyzőt 1948. június 11-én halálra ítélték és kivégezték, Asztalos János plébánost első fokozaton halálra ítélték, de fellebbezhetett, s másodfokon életfogytiglani börtönbüntetést kapott. A Pócspetri Általános Iskola 1992-ben vette fel Királyfalvi Miklós nevét.

⁴⁹ Nyírségi Magyar Nép, 1948. június 10., 12.